

ЗЕНОВІЯ ГРИНАХ-ЧАБАН

Уривки з книги

«СВІТ СЛОВА. КРАМАТОРСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ІМЕНАХ»

ТВОЇ СЛІДИ

Батько з матір'ю сварились довго і набридливо. Були, як оси, злі, дратівливі.

Потрібні були мішки на картоплю, а мати, замість того, щоб їх посушити та позашивати, погноїла під сарайчиком.

Батько спішив на ферму та їх кинув. А мати йшла в степ на роботу та забула.

Тоді лив два дні дощ. А на зиму потрібна картопля, щоб було що їсти дітям.

В степу красувались «ліси» колючого татарнику. А на необережного путівника очікували гадюки та міни. Донець пересох і врожай цього літа був поганий, усе свідчило за погану зимівлю, а тут ще мішки...

Я, як найменша дитина, сиділа і гралась з лялькою, що мені подарував тато. Картопля ще мене не цікавила, але як хочеться їсти, я вже знала. Сварка моїх батьків перейшла в лайки і образи. Я із страхом слухала їх, бо вже дізналася раніше, що слова ці дуже погані. Та враз почула. Ці слова пронизали мій дитячий розум. Мама сказала татові:

- А, щоб ти пішов був, і щоб за тобою слід пропав.

На що батько відповів:

- А, даремно я повернувся до тебе з фронту, людські жінки досі ждуть, не діждуться. Доб'єшся свого. Коли мене не стане, сліди мої на колінах цілувати захочеш, а їх не буде.

Враз я уявила собі, як батько йде по подвір'ю, в пилі залишаються його сліди. А мати нахилиється і цілує відбитки його чобіт.

А тоді він виходить в степ, сліди губляться в сухій траві. Намагаюсь уявити собі, що тоді робитиме мама.

Ось вона приглядається до кожної вибоїнки, щілинки у землі.

Так було. Мама ждала з нетерпінням поїзда, який з шумом приближався.

Як тільки відкрилися двері, враз на перон висипали солдати.

Ми перелякались, що не впізнаємо тата.

- Федя!.. - враз закричала мама і кинулася у гущу веселих облич.

Напевно всі Феді тоді відгукнулись на мамин крик.

Коли ми потім запитували маму, як вона впізнала тата у такій юрбі, то вона відповідала, що на краю світу знайшла б і впізнала б. Тоді тато привіз мені цю ляльку.

Перші дні вони не могли набутись разом і наговоритись. У нас була повна хата людей. Як приходили відвідувати, то ми не могли діждатись, коли тато звільниться. Я, на правах меншої, пробиралась попід стіл і залазила йому на руки. То було велике щастя для мене і для нього, одночасно.

Тато розповідає, а його всі слухають. Коли ще таке побачиш!

Всі завидували тоді. А що він був тричі поранений, так це все на ньому, бачиш, зажило як на собаці. Щаслива!

А зараз мене дитяча уява перенесла так далеко в степ, і все виявилось таким символічним і величним: «цілувати сліди...»

В цей момент я забула де знаходжуся, та з якого обіходу були взяті ті слова.

Дальші слова тієї сварки я не чула. Можливо добре, що не чула тих образ, які кидали одне одному двоє немолодих людей, що любили одне одного, а в образах були жорстокі самі до себе і не звертали уваги на дітей.

Звичайно, батьки якось помирились, життя наклало на них свій відбиток. Війна - то не туристична подорож. А жити якось треба було даліше. Вони вже радились.

А через днів три мій тато по грузькій дорозі, дощового осіннього ранку, з речовим мішком за плечима, відправився піднімати шахти.

Я вибігла за ним на вуличку. Дув пронизливий вітер. Кілька дерев, що ще залишились в нашому селі, бились самі об себе як нервово хворі. Тато погладив мене по голівці і обіцяв гостинця принести. А тим часом наказував іти до хати, бо застуджусь, «помру і кашляти буду».

Я дуже плакала, ніби вже щось відчувала. Татко мене заспокоював так переконливо, як вмів тільки він. Вернулась, тоді оглянулась, і ще довго стояла і дивилась, як тато витягував з болота ногу за ногою, а ями наповнювались водою. Він йшов вперед, а дощ періщив йому у спину, ніби підганяв.

А через три дні везли батька по тій же дорозі: важко, сумно, тужливо, задумливо на гарбі, коровами.

А потім, з дому, на маленьке кладовище.

Для мене все було дивним, неправдоподібним: мати з заламаними руками, її ніжні і пестливі слова. І люди, і той великий і пустинний світ, який дав мені так багато простору, в який мені було страшно ввійти.

А люди шепотіли: «Всю війну пройшов, а тут - міна...»

Я наче завмерла, і не плакала, ще дивилась, як в театрі, на все це дійство. Я вбирала ще ті почуття у себе, як земля вологість.

Мене, просто, не взяли з собою, і я не бачила як батька закопали у саму землю, але коли зрозуміла, що він там залишивсь назавжди, було те, що знають усі сироти.

Моїй бідній мамі наше сирітство було таким післявоєнним тягарем, щоб описати, потрібно було б сім шкір. Ми не були дітьми солдата, ми були звичайними дітьми, у яких батько загинув від нещасного випадку.

А час ішов неповторно і безповоротно. Поріс давно землею горбочок землі, що звався «тато», до нього прилучився інший – «мама». І вдруге за своє життя, я пережила заново, по-іншому. І тепер ще із більшою силою полюбила ці два «горбочки». Тільки тепер, коли навчилась плакати і сміятись, боюсь найбільше страшних, як удар грому, людських прокльонів і нарікань.

ПОЛКОВНИК

Село Стоянки, що розмістилось над Дніпром як орленя, звилось гніздом на дніпровських кручах.

А Дніпр його підмиває кожен рік, відсипає пригорщами своїх рукхвиль глину з-під круч величних. І меншає село, та цього не помічає.

А дихає село таїною, бо ніхто вже того не пам'ятає - де, коли і звідки з'явилось. Було городище десь тут над Дніпром.

Це так старожили називають наддніпрянську частину села. А Козинкою - кручу, на якій розмістилось декілька крайніх хат. Козинка, звичайно, тому що тут кози пасуться по кручах.

Тут, з решітчастих дірок-гнізд, хлопчиська-пастушки драли щуриків. Це пташки такі називалися щуриками.

Баба Галя згадує: Козинка відкрита всім вітрам. Там жила одна з її сестер, Одарка. Померла. Діти у Києві. Хата з чудовим видом на Дніпро і всі його околиці. Особливо тоді, як заходило сонце. У ясну погоду видно було і Печерську Лавру із всіма київськими церквами. Звичайно, тих церков було багато.

Над річкою, над ставками жили «Чабани». Хто знає звідки поселились вони тут. Чи пасли овець, чи були кочівниками?

За татарщини Стоянки і всі навколишні села були під татарами. Недалеко звідси Кагарлик - поселення, про яке говорять, що назване так тому, бо татари не могли його підкорити.

Назвали Кагарликом - злим містом.

А Стоянки таки називають козацьким селом. А що вже вдалось краєвидами, зачаровує своєю красою всіх тих, хто його побачив. А було воно ще гарнішим, бо тепер щезла і річка, і аж чотири ставки, а разом з ними - та навколишня краса.

А кум Микола Полковник до кума Пилипа Сотника їздив човном, щоб не обходити через греблю. А які росли верби, а яка калина цвіла, а як со-няшники леваду обступили. Ген усе - левади!

І прізвища Сотник та Полковник лишилися з давніх часів козацьких.

Дніпровські схили були засаджені садами. Держали їх Кочерженки та Орленки. Їх синів розстріляли в лісі у сімнадцятім році за те, що хотіли України. На місці їхнього поховання зроблено дорогу, а поруч, над тією дорогою, височіє таблиця, яка сповіщає, що на цьому місці було вперше проголошено радянську владу.

На сільській кладовищі дві величезні братські могили без хрестів і знаку, заросли бур'яном. Тепер мудрують сільські можновладці, як її знищити з лиця землі, бо там померлі від голоду у 33-тньому.

Баба Галька виглядає із своєї хати, «Шевченкової хати», як вона її сама називає, бо вже давно в селі хати під дахівкою та шифером, де живуть сім'ї.

Понад Дніпром у Забарі, порослій тепер ліщинником, який тримає таємничість тих місць тепер, тайну загиблого народу від революції сімнадцятого року, воєнних баталій сорок першого - сорок п'ятого років, на надзвичайно мальовничих дніпровських кручах вибирали землю для Тараса Шевченка. Та не судилось, бо не дали. Купив собі землю для «вічної хати» на Канівській кручі.

Живе баба Галя. Вона - ровесниця століттю і згадує про всіх, кого ще може пригадати.

Розказує Марійці, родиччиній дочці, що квартирує у неї, бо кінчає тут десятый клас.

Там, у їхньому селі, тільки семирічка. А село - аж за Дніпром. Літом - човном, а зимою по льоду перебирається.

Стріляє очима за Полковником Степаном, розпитує бабу Галю, нібито її цікавить та вся давнина.

І виходить стара дивитися, як вулицею, мимо її хати, іде Степан Полковник.

«Ох, бути йому полковником, то вже на роду написано», - думає стара.

Високий, ставний, іде, ніби землі не торкається. А йде як!

Так не ходить ніхто. Постать рівна як свічка. Ось іде до війська тільки, а такий, ніби армійську виправку має. Милується хлопцем.

Та всі дівчата тут у нього закохані. Марійка не перша з них.

Побачив бабу, зігнуту у воротях і привітався, сповістив, що йому відбувати «действительну» службу, тож із бабою прощається - такий сільський звичай, бо не знає, чи поверне.

- А ким же ти, сину, хочеш потім бути? - не стрималась стара, так її муляло те «полковник». Хлопці не дуже тепер вертаються у село, до дому.

- А жизнь покаже, як воно буде.

- А не останешся там десь, як інші це роблять?

- Не, буду вертатись додому, хіба що у Київ потім піду.

Отак поговорили, та й попрощались. А Степан пішов даліше.

«Так воно було» - згадує баба Галя, ніби перегортає ще одну сторінку свого життя, навколишніх сіл, де живуть її родичі, що їздять до неї, самотньої старої жінки, бо ж діти і чоловік померли із голоду у тридцять третьому році, як і в багатьох односельців. А єдиний син, що родився незадовго після смерті батька, з яким вони чудом вижили, бо перелякана всім тим, що сталося, пішла з хати, куди очі несуть. Вижила чудом.

Мала вижити, щоб нині згадати все це.

А той єдиний син, що лишився живим, заперся аж у Сибір, ніби тут йому одному місця немає на своїй землі.

Немає вже давно Мотрі Кіловської, немає Кілова, як такого села. Одна назва залишилась. Ще десь на горбку декілька хат животіє.

А рудяківська Горпина - сестра, вже не ходить до неї. Доживає у старенькій хаті, що на горбку. Село Рудяків повністю залите водою Канівської Грес, як і Кілов.

Щезли назавжди з лиця землі рудяківські околиці: «Бір», «Чумаківщина». Люди, як миші, перебиралися хто куди міг, у перспективні села.

Дивиться на молодих хлопців і дівчат, що йдуть до школи мимо її хати. Веселі, усміхнені і ніби щасливі, а вона як стара ота трухлява груша, що посадив ще її батько, дивом уціліла, бо той сад, що садили вони з чоловіком, вирізали, як під лінійку у легендарні сталінські часи. Скрипить та груша, а не вмирає, напевно тому, що посаджена разом із Галею.

А село вже оновлене. Понаїжджало сюди народу із усіх навколишніх сторін, заповнили всі місця тих людей, що померли з голоду та не вернулися з війни.

Ось поїхала стара Сотничка зимувати у Київ до дочки. Чоловіка її репресували вже у тридцять сьомому році. А як вона вижила із сім'єю, баба вже не пам'ятає.

А Степан продає батькову хату.

Він таки став полковником, десь живе у Саратові, не пам'ятає ні одного українського слова, взяв собі, як тут називають, кацапку. А Марійка? Марійка пішла після школи у Київ, вивчилась на маляра. Вийшла заміж і стала киянкою. А діти її вже чешуть по-руськи.

Та продати не може Степан хату, хоч і полковник. Мусить якось схитрувати, ніби переписує на когось із родичів, бо кому потрібна стара «халупа» без города? А городи у померлих одразу відрізують.

Оддають тим, що приходять сюди.

Мотається по селу Степан, хоч двадцять п'ять год оддав долгу Родіне, немає такого закону для нього, щоб батькова оселя стала йому рідною.

Щось, видно, якесь потепління тепер настало для народу, бо не приїжджав Степан, а тепер ось знову приїхав.

А таких хат багато стоїть, валяться там, де діти вже давно махнули рукою, бо виявилось, що вже не мають на них ніяких прав, бо, що хата без города, як тут кажуть, «без штанів».

І знов зачіпає старенька полковника, не може на нього так спокійно дивитись. Як дуб здоровий, красивий – «на всі чотири».

- Не впізнаєш мене, Степане, так далеко десь заїхав, а батьки тут самі повмирали.

- Да, рано переставілись старікі. А вас узнаю по хаті. А што, ваш Остап може где-то в Сібіре осталса?

- То може б ви поприїжджали, синочки. Людські діти он у Києві живуть, все таки ближче.

- Ну, да. Київ більшой, но все туда не переїдуть. Всьо такі, с Москвой по сравненію, перифірія. А здесь што? Всьо деревенщина осталась. Із нас там людей поделалі.

- Це ж хто тебе, Степане, сделал такого дубового, так служить вірно, що й на похорон батьків не доїхав. Чужі люди ховали, бо навіть літаком не вспів з своєї Камчатки. Літо ж було. Полковник!

- Што ви говоріте? Да я вас!..

- Що ти мені, Степане? Ми, старі, повмираємо і так. Не забудь, що й ви будете вмирати. Правда, я не бачила твого ребйонка, але він вже, напевно, полковником не буде. Ти вже його людом зробив. То ж розказують люди, що твоя покійна мати, Оксана, сказала: «Ох, ти ж мій онучку». А він їй відповів: «Ти сама вонючка».

Плечі у військового здригнулись, він повернувся кругом і швидким маршем «пошагав» по вулиці.

Баба схилилась на тин. Сідали вечірні сутінки. Одцвітали жоржини під бабиною хатою.

Темніло. З-за тину озвалась Галина-листоноша.

- Бабо, вам телеграма. Їде син у гості. Бабо, ... з онуком!

... І злякано позадкувала назад.

Сонце ще раз оглянуло щедрим променем бабину хату і зайшло.

Баба Галя вже цього не побачила.

РАНОК НА ДІНЦІ

Кругом, як плахта, ранок посивілий.
Аж посірілий, зрілий і старий.
Та й небо, наче зранку посіріло.
В Дінці на згинах крутить чорторий.
Летить, спішить кудись вода скажена,
Це так не схоже на його норів.
І я тулюсь до трепетного клена,
А він міцний, такий, що «будь здоров!»
Світліють зорі Слов'янські кремністі,
Чекає сонця золота зоря.
А трави тверднуть від росинок, чисті.
І гасить в світлі місяць ліхтаря.